

طرح درس در برنامه درسی مبتنی بر شایستگی

اشاره

در سال‌های اخیر، محتوای کتاب‌های درسی براساس برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران و «سند تحول بنیادین» تغییر یافته است که مهم‌ترین تغییر در کتاب‌ها، آموزش و ارزشیابی براساس «شایستگی» است. شایستگی عبارت است از توانایی انجام کار مطابق با یک استاندارد. معمولاً در رویکرد سنتی، «آموزش» و «پرورش» از یکدیگر متمایز در نظر گرفته می‌شوند. اما متأسفانه با وجود این تمایز، در فرایند آموزش صرفاً بر دانستنی‌ها تکیه می‌شود و ابعاد نگرشی و مهارتی به حاشیه رانده می‌شوند. از آنجا که در سند برنامه درسی ملی بر پنج شایستگی تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق تأکید شده است،

کلیدواژه‌ها:

آموزش مبتنی بر شایستگی، طرح درس، دانش، مهارت، نگرش

لذا باید بر مصادیق شایستگی‌های مورد انتظار در فرایند یاددهی- یادگیری تأکید شود. برای اینکه بتوانیم آموزش براساس شایستگی را در کلاس‌های درس به اجرا درآوریم، نخست باید با نظام آموزش براساس شایستگی آشنا شویم. پس از آن مهم‌ترین قدم نگارش طرح درسی مبتنی بر آموزش براساس شایستگی است. در این مقاله نگارش طرح درسی متناسب با این نظام بررسی شده است.

مقدمه

هدف کلی برنامه درسی مطابق با برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران عبارت است از: تربیت یکپارچه عقلی، ایمانی، علمی، عملی و اخلاقی دانش‌آموزان به گونه‌ای که بتوانند موقعیت خود را نسبت به خود، خدا، دیگر انسان‌ها و نظام خلقت به درستی درک و توانایی اصلاح مستمر موقعیت فردی و اجتماعی خویش را کسب کنند. لذا در نظام آموزشی دوره دوم متوسطه، شاخه فنی و حرفه‌ای نوعی از آموزش است که در آن نظام آموزشی از طریق رشته‌های گوناگون تحصیلی، هنرجو را به سطح مشخصی از شایستگی می‌رساند که این شایستگی ترکیبی از دانش، مهارت و نگرش است و مجموعه آن‌ها هنرجو را برای حضوری موفقیت‌آمیز در زندگی شغلی آماده می‌سازد.

در آموزش مبتنی بر شایستگی، تأکید آموزش بر پیامدهای یادگیری است و نظام نمره‌گذاری معیار مرجع است که معیار استاندارد است که از بازار کار برگرفته می‌شود. نکته مهم در مورد آموزش مبتنی بر شایستگی این است که هنرجو آنچه را قرار است آموخته شود، یا می‌تواند انجام دهد یا نمی‌تواند. به عبارت بهتر، هنرجو باید بتواند کار مشخص یا فعالیت یا تمرینی را به خوبی تمام، مطابق با استاندارد بازار کار، انجام دهد تا بتواند به شایستگی برسد. اما در مقابل مطرح می‌شود: آیا این عادلانه است که ارزشیابی نحوه انجام یک کار فقط بر این اساس باشد که آیا هنرجو می‌تواند آن کار را انجام دهد یا اینکه نمی‌تواند، و اگر می‌تواند شایستگی دارد و اگر نه، به شایستگی نرسیده است، و توانایی و نحوه انجام کار و تلاش و عملکرد وی مورد ارزیابی قرار نگیرد؟! پاسخ این سؤال خیر است. زیرا اولاً شایستگی را انجام کار برابر با یک استاندارد تعریف کرده‌ایم و ثانیاً شایستگی‌های غیر فنی نیز باید مدنظر قرار گیرند. کتاب درسی برای رفع این مشکل در انتهای هر واحد یادگیری یک جدول راهنمای ارزشیابی قرار داده که شاخص‌های مدنظر برای ارزشیابی در آن‌ها آورده شده است.

نمودار ۱. مؤلفه‌های اصلی آموزش مبتنی بر شایستگی

سطوح شایستگی

شایستگی در نظام آموزشی جدید شامل چهار سطح است. استاندارد عملکرد اغلب کارها در آموزش نیروی کار ماهر در دوره دوم متوسطه در سطح ۲ شایستگی در نظر گرفته شده است.

سطوح شایستگی‌های انجام یک کار (نظام چهارسطحی)

• دارای مهارت‌های رهبری و چشم‌انداز خبرگی در انجام کار • ارائه نوآوری‌ها • مرجع بودن در انجام کار	سطح ۴ (خبرگی، تسلط) شایسته عدم شایستگی
• راهنمایی دیگران • توانایی آموزش دیگران • فهم سطح بالا در طیف وسیع کارها • تجربه کاری زیاد	سطح ۳ (مهارت، پیشرفته) شایسته عدم شایستگی
• دانش فنی انجام کار • توانایی انجام کار به‌طور مستقل • فهم سطح متوسط در طیف محدود کارها • تجربه کاری متوسط	سطح ۲ (دانش، شایستگی) شایسته عدم شایستگی
• دانستنی‌های پایه دارای آگاهی • توانایی کار تنها تحت سرپرستی • فهم سطح پایه و محدود • تجربه کاری کم یا بدون تجربه کار	سطح ۱ (آگاهی، پایه) شایسته عدم شایستگی

نمودار ۲. سطوح گوناگون شایستگی

طرح درس

«طرح درس» نقشه راه تدریس معلم و ابزاری برای تبدیل و ترجمه درس‌ها به زبان دانش‌آموز است. طرح درس به تداوم و استانداردسازی آموزش کمک می‌کند و نحوه انجام برنامه درسی را مستند و ارزشیابی از برنامه درسی را میسر می‌سازد. طرح درس‌ها ساختار منعطفی دارند. نمونه‌ای از آن‌ها مطابق با فرم ۱، برای تحت پوشش قرار دادن نظام آموزش براساس شایستگی ارائه می‌شود:

قسمت‌های متفاوت ساختار طرح درس

۱. مشخصات: همان‌طور که در فرم نمونه می‌بینید، ابتدا هنرآموز نام و نام‌خانوادگی، تاریخ، عنوان درس در واقع نام کتاب درسی را که باید تدریس کند و نیز عنوان واحد یادگیری را (معمولاً هر فصل از کتاب درسی از یک یا چند واحد یادگیری تشکیل شده است) در جدول‌های پیش‌بینی شده وارد می‌کند.

۲. ایجاد انگیزه و سابقه ذهنی: ایجاد انگیزه عاملی است برای توجه هنرجو به درس. اما نکته قابل تأمل این است که وقتی هنرجو مطالب بیشتری درباره موضوع درسی بداند، یادگیری مطالب بعدی برای او آسان‌تر خواهد بود. بنابراین باید از دانش اولیه و پیشین فراگیران برای یادگیری بهتر استفاده کرد. همه این‌ها تأکید می‌کنند که بخش ایجاد انگیزه نقش مهمی در فرایند یادگیری ایفا می‌کند. زیرا تا ردیف اول آجرهای یک دیوار را نچینیم، چیدن ردیف دوم معنایی ندارد و بلافاصله آجرها فرو خواهند ریخت.

بنابراین از این بابت هنرجویان به دو دسته تقسیم می‌شوند: دسته اول هنرجویانی که درباره موضوع تدریس مطالبی را از قبل می‌دانند یا تجربه شخصی یا زندگی در رابطه با موضوع دارند و دسته دوم هنرجویانی که تجربه شخصی یا اطلاعاتی از قبل ندارند. این‌ها کسانی هستند که ردیف اول دیوار یادگیری آن‌ها چیده نشده است. در این بخش، ما باید در طرح درس خود یک تجربه ذهنی جدید را برای آن‌ها مطرح کنیم تا بتوانند مطالب جدید خود را با مطالب پیشین مرتبط سازند. در غیر این صورت یادگیری غالباً با شکست مواجه خواهد شد. نتیجه مطالعات نشان می‌دهد که افراد ماهر نسبت به افراد مبتدی در یادآوری مطالب جدیدی که مرتبط با کارشان است، بهتر عمل می‌کنند. برای تبیین بهتر سابقه ذهنی سعی کنید، تا آنجا که می‌توانید این اظهارات را به خاطر بسپارید:

روزنامه بهتر از مجله است
لب ساحل مکانی بهتر از خیابان است
در ابتدا، دویدن بهتر از قدم زدن است
شاید شما می‌بایست چندین مرتبه تلاش می‌کردید
در موفقیت یکباره مشکلات به حداقل می‌رسند
پرنده‌گان به ندرت به آن نزدیک می‌شوند
باران خیلی زود آن را خیس می‌کند
یک نفر به فضای بیشتری نیاز دارد
اگر هیچ مشکلی نباشد، می‌توان آرامش داشت

ساختار طرح درس مبتنی بر آموزش براساس شایستگی

____	نام و نام‌خانوادگی هنرآموز
____	تاریخ
____	عنوان درس
____	عنوان واحد یادگیری

ایجاد انگیزه

ملزومات مواد و تجهیزات مورد نیاز

هدف‌های عینی (دانش- مهارت- نگرش)

الگوسازی (نشان دادن شیوه انجام کار)

تمرین هدایت‌شده (انجام فعالیت یادگیری با هدایت معلم برای دستیابی به سطح یک شایستگی)

تمرین مستقل (انجام فعالیت یادگیری بدون هدایت معلم برای دستیابی به سطح دو شایستگی)

ارزشیابی

____	____

فرم ۱. فرم طرح درس

یک صخره یا مانع می‌تواند به لنگر انداختن آن منجر شود
اگر نخ آن آزاد شود، شما به شانس دومی دست نخواهید یافت

به خاطر سپردن جمله‌های قبل تا چه میزان برایتان سخت است؟ حال دوباره این اظهارات را با دانستن این موضوع که متن در مورد روش به پرواز درآوردن بادبادک است، بخوانید. این بار شما راحت‌تر این اظهارات را به یاد خواهید آورد. داشتن یک سابقه ذهنی که از طریق آن اطلاعات جدید به دانش قبلی مرتبط شود، به یادگیری بهتر می‌انجامد. هنگام نوشتن طرح درس توجه داشته باشید که انسان‌ها زمانی بهتر یاد می‌گیرند که: انگیزه داشته باشند؛ به یاد گرفتن موضوعی خاص احساس نیاز کنند؛ هدف‌های یادگیری واضح باشند؛ به‌طور فعال درگیر باشند؛ یادگیری وابسته به سابقه و مطابق نیازهایشان باشد؛ روش‌های یادگیری گوناگونی را مورد استفاده قرار دهند؛ و یادگیری لذت‌بخش باشد.

۳. ملزومات و تجهیزات مورد نیاز: ملزومات و تجهیزات مورد نیاز به آن دسته از تجهیزاتی گفته می‌شود که وجود آن‌ها یادگیری را برای دانش‌آموز و یاددهی را برای هنرآموز هموار می‌کند. این تجهیزات می‌توانند ساده یا پیچیده یا ساخته دست هنرآموز باشند.

۴. هدف‌های عینی: تدوین هدف‌های عینی یکی از اقدامات اساسی فرایند تهیه طرح درس است. در این بخش هدف‌هایی را که در پایان آموزش باید به آن‌ها رسید، مشخص می‌کنیم. این هدف‌ها که شامل هدف‌های دانشی، مهارتی و نگرشی هستند، هنرجو را از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب خواهند رساند. برای آنکه معلمان بتوانند هدف‌های عینی آموزشی را تدارک کنند، سه عنصر اصلی را باید رعایت کنند. بنابراین برای هدف‌های عینی سه نوع اطلاعات فرض می‌شود: شرایط، عملکرد و معیار. **شرایط:** منظور از شرایط، موقعیت‌ها، محدودیت‌ها، ملزومات، مواد و تجهیزاتی است که تحت‌تأثیر آن‌ها رفتار شکل می‌گیرد.

عملکرد: منظور از عملکرد رفتاری است که در قالب‌هایی چون دانش، مهارت و نگرش تحت شرایط خاصی از فرد سر می‌زند.

معیار: منظور از معیار یا استاندارد، در نظر گرفتن میزان کار مورد نیاز یا دقت و درستی کاری است که

باید انجام شود.

در نوشتن هدف‌های عینی باید هدف‌ها را به‌صورت کاملاً روشن بنویسیم. زیرا مبهم بودن هدف‌ها غالباً باعث دست نیافتن به آن‌ها خواهد شد. بکوشید، در قالب هر جمله فقط یک هدف منظور شود. مطمئن شوید که سه قسمت شرایط، عملکرد و معیار در هر کدام از هدف‌ها منظور شده‌اند. و در نهایت اینکه مطمئن شوید هدف‌های در نظر گرفته‌شده، شما را به هدف کلی می‌رسانند. هدف‌های عینی در طرح درس باید شامل هر سه گروه شوند. یعنی همان‌قدر که به هدف‌های دانشی توجه می‌کنیم، به هدف‌های مهارتی و به‌ویژه نگرشی هم توجه شود. برای نوشتن هدف‌های عینی، به‌منظور رعایت کردن سه عنصر اساسی شرایط، عملکرد و معیار می‌توان از جدول ۱ کمک گرفت.

در جدول ۱، ردیف‌های اول و دوم شامل هدف‌های

شاخه

فنی و حرفه‌ای نوعی

از آموزش است

که در آن نظام

آموزشی از طریق

رشته‌های گوناگون

تحصیلی، هنرجو را

به سطح مشخصی

از شایستگی

می‌رساند که این

شایستگی ترکیبی

از دانش، مهارت و

نگرش است

جدول ۱. نمونه آماده‌سازی فعل‌های عینی

ردیف	شرایط	عملکرد	معیار
۱	هنرجو با استفاده از آچار مناسب	سیستم تعلیق و فنربندی خودرو را	مطابق با کاتولوگ خودرو مربوطه آچارکشی کند
۲	هنرجو با به پایان بردن درس «تولید چندرسانه‌ای»، با استفاده از نرم‌افزار ویزوال استادیو	یک برنامه تلویزیونی	در سطح «الف» تولید کند
۳	هنرجو از نخ‌های که در اختیار دارد،	برای بافتن یک دستکش	به‌صورت بهینه استفاده کند
۴	هنرجو با تویی که در اختیار دارد،	پاس پنجه والیبال را	به صورت کامل به دوست خود آموزش دهد
۵	هنرجو در زمین بسکتبال	خطای رانینگ را	به هم‌تیمی‌های خود تذکر دهد
۶	هنرجو پس از یادگیری قانون مهم	یک نمونه مسئله را	به‌صورت کامل پاسخ دهد

یک دستکش به‌صورت بهینه استفاده نماید.
 هنرجو با تویی که در اختیار دارد، پاس پنجه والیبال را به صورت کامل به دوست خود آموزش دهد.
 هنرجو در زمین بسکتبال خطای رانینگ را به هم‌تیمی‌های خود تذکر دهد.
 هنرجو پس از یادگیری قانون مهم یک نمونه مسئله را به‌صورت کامل پاسخ دهد.
۵. الگوسازی: در این بخش هنرآموز با توجه به

مهارتی، ردیف‌های سوم تا پنجم هدف‌های نگرشی و ردیف ششم شامل هدف دانشی است:
 هنرجو با استفاده از آچار ترکمتر، سیستم تعلیق و فنربندی خودرو را مطابق با کاتولوگ خودرو مربوطه آچارکشی کند.
 هنرجو با به پایان بردن درس «تولید چندرسانه‌ای»، با استفاده از نرم‌افزار ویزوال استادیو یک برنامه تلویزیونی در سطح «الف» تولید کند.
 هنرجو از نخ‌های که در اختیار دارد، برای بافتن

نتیجه‌مطالعات
نشان می‌دهد که
افراد ماهر نسبت
به افراد مبتدی در
یادآوری مطالب
جدیدی که مرتبط
با کارشان است،
بهتر عمل می‌کنند

جدول ۲. فعل‌های هدف‌های دانشی

تفسیر کردن	بررسی کردن	آماده کردن
تکرار کردن	به یاد آوردن	ارزشیابی کردن
توجه کردن	شناسایی کردن	انتخاب کردن
خلاصه کردن	تدبیر کردن	امتیاز دادن
مقایسه کردن	تشریح کردن	بحث کردن
نام‌گذاری کردن	تعریف کردن	برآورد کردن
مشخص کردن	تفاوت قائل شدن	برچسب زدن

**شایستگی در نظام
آموزشی جدید
شامل چهار سطح
است. استاندارد
عملکرد اغلب
کارها در آموزش
نیروی کار ماهر در
دوره دوم متوسطه
در سطح ۲
شایستگی در نظر
گرفته شده است**

جدول ۳. فعل‌های هدف‌های مهارتی

سائیدن	بسته‌بندی کردن	باز کردن
تخمیر کردن	یافتن	بستن
تولید کردن	کوبیدن	پريدن
سوراخ‌کاری کردن	سفت کردن	پرتاب کردن
رنگ کردن	کم کردن	شروع کردن
جوش دادن	اندازه‌گیری کردن	تنظیم کردن
تراشیدن	تقویت کردن	قالب گرفتن

جدول ۴. فعل‌های هدف‌های نگرشی

مستندسازی کردن	انتقاد کردن	اعتراض کردن
احترام گذاشتن	مشارکت کردن	بازرسی کردن
به دیگران آموزش دادن	طرفداری کردن	پیگیری کردن
ارتباط برقرار کردن	بررسی کردن	خوب شنیدن
بهینه استفاده کردن	استدلال کردن	تقدیر کردن
آسیب ندیدن	راه‌حل پیدا کردن	سیاس‌گزاری کردن
تفسیر کردن	گردآوری کردن اطلاعات	پاسخ دادن
ایفای نقش کردن	سازمان‌دهی کردن	همدردی کردن

محتوای مورد آموزش تمام و یا بخشی از درس را به صورت عملی برای هنرجویان انجام می‌دهد. هنرجو می‌تواند از فیلم‌های آموزشی مناسب نیز استفاده نماید.

۶. تمرین هدایت‌شده: هنرجو با مشارکت سایر هم‌گروهی‌های خود و با کمک استادکار یا هنرآموز بتواند فعالیت مورد نظر را از ابتدا تا انتها به صورت صحیح انجام دهد.

۷. تمرین مستقل: هنرجو به تنهایی بتواند فعالیت از پیش تعیین‌شده‌ای را به صورت صحیح و برابر با استاندارد انجام دهد.

۸. ارزشیابی: ارزشیابی در یک تعریف کلی فرایند جمع‌آوری، ثبت، تفسیر کاربرد و گزارش کردن اطلاعات درباره پیشرفت و موفقیت هنرجو در زمینه توسعه دانش، مهارت و نگرش است. براساس این تعریف ارزشیابی به دو رویکرد مکمل تقسیم شده است: ارزشیابی از میزان یادگیری، ارزشیابی برای بهبود یادگیری.

روش‌ها و فعالیت‌هایی که یک معلم برای

ارزشیابی انجام می‌دهد نقش مهمی در شکل دادن به انگیزه یادگیری و عملکرد دانش‌آموز بازی می‌کند. در نگاه سنتی ارزشیابی به سؤالاتی اطلاق می‌شود که معلمان برای سنجش میزان یادگیری دانش‌آموزان ارائه می‌دهند. اگر ارزشیابی را در این حد محدود کنیم به توسعه شایستگی‌های پایه و ساحت‌های تربیت مدنظر سند تحول بنیادین کمکی نکرده‌ایم. در آموزش براساس شایستگی رویکرد ارزشیابی تلفیقی است یعنی در کنار ارزشیابی از میزان یادگیری که مربوط به ارزشیابی پایانی و نتیجه‌محور برای گذراندن یک واحد درسی است، می‌باید از ارزشیابی برای بهبود یادگیری نیز استفاده کرد که ارزشیابی فرایندمحور است. در ارزشیابی فرایندمحور هنرآموز با مشاهده فعالیت‌های کارگاهی، راه‌اندازی و مدیریت بحث‌های کلاسی و تهیه چک‌لیست‌های خودارزیابی، پوشه کار، نمونه کار، پروژه، آزمون ۳۶۰ درجه، روبریک، شبیه‌سازی و ... می‌تواند چگونگی یادگیری آن‌ها را مورد ارزشیابی قرار دهد.

*** منابع**

۱. سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش.
۲. رشد آموزش فنی و حرفه‌ای و کاردانش، پاییز ۱۳۹۶.
۳. راهنمای عملی نگارش طرح درس، آقازاده محرم و محرم نقی‌زاده، ۱۳۹۴.
۴. مبانی آموزش و پرورش شناختی، خرازی کمال، محمود تلخایی، سمت، ۱۳۹۶.
۵. شیوه سخرانی در نشست‌های علمی، کرمی حسین و محمد یعقوبی، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۳.